TYRINĖJIMAI SENOSIOS G. 18

Algirdas JUKNEVIČIUS

2006 m. Kėdainių senamiestyje, sklype Senosios g. 18 tyrinėtas 239,6 m^2 plotas. Šis sklypas buvo Kėdainių senamiesčio (urbanistinio paminklo U 35) teritorijoje, Senosios rinkos aikštės ir Senosios g. prieigose.

Sklypas tyrinėtas 1990 ir 1991 m. (*ATL 1990 ir 1991 metais*, V., 1992, t. II, p. 28–32). Tais metais dėl lėšų stokos buvo nevisiškai atkasti du rūsiai. Vienas rūsys, mūrytas XIX a. antroje pusėje, atkastas Senosios rinkos aikštės PR kraštyje, kitas rūsys, mūrytas XVII a. pradžioje, atkastas sklypo viduryje, 7,5 m atstumu į P nuo Senosios rinkos aikštės P kraštinės ir 12,4 m į V nuo Senosios g. Abu rūsiai buvo užkonservuoti: užpilti švariu smėliu, smėlio paviršius užpiltas juodžemiu ir užsėtas žole.

2006 m. tyrimų tikslas buvo visiškai atkasti abu rūsius ir tyrimų medžiagą pateikti projektuotojams, kurie sklype projektuoja daugiabutį namą.

XVII a. pradžioje mūrytas rūsys ir ant jo stovėjusio namo sienų liekanos yra kvadratinio plano, 8x7,2 m dydžio (1 pav.). Rūsys mūrytas vienos patalpos su skliautuota laiptine ir skliautuotu tambūru iš P pusės. Jo sienos skirtingų storių: R – 90 cm, P – 106 cm, V – 87 cm, o Š – 79 cm. Sienos mūrytos iš 16x24x 32–28x38x45 cm dydžio lauko riedulių, kurie dėti eilėmis, surišti balkšvos spalvos kalkių skiediniu. Tarpai tarp lauko riedulių dėti plytomis ir plytų duženomis. Apatinė rūsio sienų dalis išplatinta. Ji yra 15–20 cm pločio ir 64 cm aukščio nuo sienų apačios.

Rūsio patalpa buvo 6,05x5,62 m dydžio ir 2,3 m aukščio nuo patalpos grindų. Grindys – iš iki 8x10x16 cm dydžio lauko riedulių, dėtų ant 20–24 cm storio balkšvo smėlio sluoksnio. Smėlis rūsio grindiniui imtas iš upės pakrančių, jame daug smulkių vandens kriauklelių ir geldelių. Grindinio smėlyje ap-

1 pav. Atkasti rūsiai. *A. Juknevičiaus nuotr.*
Fig. 1. Excavated basements

tikta smulkių plytų nuoskilų, kalkių tinko trupinių ir Zigmanto III Vazos šilingas, kaldintas Rygoje, su iškalta 159? m. data. Moneta į grindų smėlį pateko mūrijant rūsį. Tikriausiai tai įvyko ne XVI a. pabaigoje, monetos kaldinimo metais, o XVII a. pradžioje, nes moneta yra nudilusi, vadinasi, kurį laiką buvo naudota apyvartoje.

Patalpos V sienoje sumūryta 1,2 m pločio, 1 m aukščio ir 60 cm gylio skliautuota niša, P sienoje – 70 cm pločio švieslangis (beveik sunaikintas). Išliko tik apatinės jo dalies fragmentas.

1,1 m pločio, 4,6 m ilgio rūsio laiptinė ir 1,1 m pločio, 2,05 m ilgio ir 2,1 m aukščio tambūras mūryti patalpos R dalyje. Laiptinė ir tambūras į rūsio patalpą veda iš P.

55 cm storio rūsio laiptinės ir tambūro siena mūryta iš raudonų gerai išdegtų plytų, kurių vidutiniai dydžiai buvo 25,1–28,4x12,8–15,6x8,3–7,4 cm. Plytų šonuose išilgai ir skersai padarytos braukos. Plytos rištos renesansiniu būdu. Laiptinės skliautas mūrytas „eglute“ per plytos plotį, pusiau cilindrinis tambūro skliautas irgi mūrytas per plytos plotį. Laiptinė tikriausiai mūryta vėliau. Tai galėjo įvykti po XVII a. pradžioje buvusio gaisro. Rastos perdegusios sienų plytos, aprūkę akmenys ir 1–2 cm storio angliukų sluoksniai, susidarę tarp aikštės grindinio akmenų.

Laiptinės tambūro durų, vedančių į rūsio patalpą, anga skliautuota, 1,82 m aukščio ir 1,07 m pločio. Durų angos pakraštyje išliko geležiniai durų vyriai. Laiptinės laiptai mūryti iš šonais ir stačiai padėtų plytų, surištų balkšvos spalvos kalkių skiediniu. Tambūras ir laiptinės durų slenkstis grįsti dideliais ir vidutinio dydžio lauko rieduliais.

Namo, stovėjusio ant rūsio, sienų fragmentai išliko mūro ŠV, Š ir ŠR dalyse. Namo sienos mūrytos iš didelių lauko riedulių ir raudonų gerai išdegtų plytų, kurių vidutiniai dydžiai buvo 25,1–28,4x12,8–15,6x 8,3–7,4 cm. Tam, kad plytos mūre tvirčiau sukibtų, plytų šonuose išilgai ir skersai padarytos braukos. Plytos sienoje rištos gotikiniu ir renesansiniu būdu. Plytų rišimo būdas liudija, kad namas mūrytas XVII a. pradžioje. Namo R sienoje išlikęs nedidelis durų angos fragmentas rodo, kad durys į namą buvo iš R pusės. Dar vienų durų angos fragmentas 1991 m. buvo aptiktas P sienoje, prie skliautuotos laiptinės į rūsio patalpą. Durų angų fragmentai liudija, kad namas turėjo du įėjimus: vieną iš P pusės, kitą iš R.

Namas ir rūsys mūryti tuometinės Senosios rinkos aikštės viduryje. Sumūrijus namą, turgaus aikštė buvo išgrįsta lauko rieduliais. Tai, kad namas su rūsiu buvo turgaus aikštės viduryje, leidžia daryti prielaidą, kad jame galėjo įsikurti pirmoji miesto rotušė, o rūsyje – miesto kalėjimas. Dabartinės rotušės pastatas, esantis prie Didžiosios rinkos aikštės, pastatytas 1652 m., t. y. praėjus 62-iems metams po magdeburginės savivaldos teisių suteikimo Kėdainiams 1590 m. Kyla klausimas, kur nuo 1590 iki 1652 m. buvo miesto rotušė, posėdžiavo miesto magistratas, vyko teismai, buvo laikomas miesto iždas, pavyzdiniai ilgių ir svorių matai. Tai, kad iki 1652 m. Kėdainiuose buvo rotušė, patvirtina istoriniai faktai. Antai 1647 m. Kėdainių savininko Jonušo Radvilos duotų nuostatų magistratui dėl vaito ir magistrato pareigūnų rinkimų 5 punkte nurodyta, kad „magistrato pareigūnų rinkimai turi prasidėti bažnyčioje ir tokia pačia tvarka vykti rotušėje“. Kur minėtoji rotušė stovėjo, šaltinyje nenurodyta. Tikriausiai ji stovėjo seniausioje miesto turgavietėje, t. y. Senojoje rinkoje, nes naujoji rotušė prie Didžiosios

rinkos dar nebuvo pradėta statyti.

Rūsys užpiltas XVII a. antroje pusėje ir nebenaudotas. 2,3 m storio jo griuvenų sluoksnyje aptikta XVII a. vidurio ir antros pusės radinių: koklių ir jų fragmentų (2 pav.), puodynių ir lėkščių šukių, stiklinių butelių ir taurelių duženų (3 pav.), varinių Jono Kazimiero šilingų.

XIX a. antroje pusėje mūrytas rūsys yra stačiakampio plano, 13,15 m ilgio lygiagrečiai Senajai rinkos aikštei ir 7,5 m pločio lygiagrečiai Senajai g. Jo 54 cm storio sienos mūrytos iš 28x36x45 cm dydžio lauko riedulių ir raudonų gerai išdegtų plytų, kurių vidutiniai dydžiai buvo 27,5–7,9x13,5–14,5x6,2–7,1 cm. Plytos surištos renesansiniu būdu. Jų šonuose padarytos išilginės braukos. Plytos gamintos XVII a. ir mūrijant rūsį tikriausiai surinktos iš aplinkinių apleistų namų.

Pagrindinė skliautuota rūsio laiptinė ir tambūras mūryti rūsio V dalyje, prie mažosios patalpos. Laiptinė ir tambūras yra 1,1 m pločio ir 1,09 m ilgio, su skliautuota niša tambūro P sienoje. Kita laiptinė – 1,1 m pločio, neskliautuota ir be tambūro, mūryta didžiojoje rūsio patalpoje. Abi laiptinės į rūsį veda iš Senosios rinkos aikštės.

Rūsio patalpų grindys – lauko riedulių. Jie iki 8x10x12 cm dydžio, dėti ant 20 cm storio niveliacinio gelsvo smėlio sluoksnio. Rūsys mūrytas po stačiakampio plano 7,5 m pločio ir 36 m ilgio namo R dalimi. Namas stovėjo Senosios rinkos aikštės P pakraštyje. Jo pagrindinis šoninis fasadas buvo atsuktas į Senosios rinkos aikštę. Sumūrijus namą aikštės P riba 7,5 m atstumu buvo pastumta į Š, o pati aikštė įgavo dabartines ribas. Namas nugriautas po Antrojo pasaulinio karo, skliautuotas rūsys apgriautas ir užpiltas statybiniu laužu bei šiukšlėmis.

2 pav. Kokliai. *A. Juknevičiaus nuotr.*
Fig. 2. Stove tiles.

3 pav. Stikliniai dirbiniai. *A. Juknevičiaus nuotr.*
Fig. 3. Glass artefacts.

Kultūrinis sluoksnis atkastas XVII a. pradžioje mūrytame rūsyje ir rūsio P prieigose. Rūsio vietoje kultūrinis sluoksnis yra 2,1 m storio. Jį sudaro rūsio griuvenų sluoksnis su XVII a. vidurio radiniais. Rūsio P prieigose kultūrinis sluoksnis – 84 cm storio. Jį sudaro XV–XIX a. horizontai: XV a. gyvenvietės sluoksnis, XV–XVI a. negrįstos Senosios rinkos turgaus aikštės sluoksnis, XVII a. pradžios ir vidurio turgaus aikštės lauko riedulių grindinys, XVII a. vidurio – XIX a. vidurio kiemo grindinys ir XIX a. vidurio statybinio laužo sluoksnis.

Pirminį natūralų paviršių tiriamoje vietoje sudaro rausvos spalvos aliuvinio priesmėlio sluoksnis. Jis yra 50–70 cm storio, atkastas 1,6 m gylyje nuo dabartinio paviršiaus, kurio H_{abs} 32,93 m. Aliuvinis priesmėlis kietai susluoksniuotas. Tai potvynių, polaidžių ir šaltinių vandens, tekėjusio iš viršutinės Nevėžio terasos į Nevėžio slėnį, sąnašos, kurios sudaro Nevėžio slėnio viršutinį natūralų sluoksnį. Po juo slūgso 1,5 m storio rausvo aliuvinio priesmėlio, pilko ir gelsvo priesmėlių sluoksniai ir tarpsluoksniai, kurie yra 5–20 cm storio: rausvo aliuvinio priesmėlio sluoksniai ir tarpsluoksniai yra potvynių, polaidžių ir šaltinių vandens, tekėjusio iš viršutinės Nevėžio terasos į Nevėžio slėnį, sąnašos, o pilko ir gelsvo priesmėlio sluoksniai ir tarpsluoksniai – Nevėžio upės potvynių sąnašos. Sąnašų sluoksniai ir tarpsluoksniai vandens sunešti įkypai, formuojantis Nevėžio slėniui dabartinių Kėdainių vietoje ir yra apatiniai slėnio sluoksniai. Po jais, 3,8 m gylyje nuo dabartinio paviršiaus slūgso Nevėžio vagos sąnašos, kurias sudaro 2–10 cm storio smulkaus ir stambaus grūdėtumo gelsvo, balkšvo, rusvo, rudo smėlio, žvyro ir žvirgždo sluoksniai, kurie vandens taip pat sunešti įkypai.

EXCAVATION AT SENOSIOS ST. 18

In 2006, an area of 239.6 m^2, which is located in the approach to Senosios Rinkos Sq. and Senosios St., was excavated in the lot at Senosios St. 18 in Kėdainiai Old Town. The investigation of the lot was begun in 1990 and 1991 but not completed due to a lack of funds: 2 basements were incompletely excavated. A brick 8x7.2 m basement with stone paving was built in the early 17th century (Fig. 1). It showed signs of a fire. The house standing above the basement was made of brick in the Gothic or Renaissance fashion and had two entrances on the S and E sides. This house stood in the middle of the market square, which allows one to draw the conclusion that the city's first town hall could have been founded in it and the city jail was in the basement.

In the 2nd half of the 17th century, the basement was filled in with rubble, in which were discovered finds from the middle and 2nd half of the 17th century: whole stove tiles and sherds of them (Fig. 2), pot and plate sherds, and glass bottle and wine glass shards (Fig. 3).

The other excavated brick basement was built in the 2nd half of the 19th century and is 13.15x7.5 m in size. The house that stood above it was demolished after the Second World War.